

slovensko
ljudsko
gledališče
celje

rdeči mlin

Dramo posvečamo 40-letnici II. konference ZKS, ki je bila 31. decembra 1939 v Joštovem mlinu v Medlogu v Celju.

Dramska kronika v dveh delih z dogajanjem od jeseni 1938 do na Novega leta dan 1940.

PAVEL LUŽAN

rdeči mlin

Režija
Dramaturg uprizoritve
Scenograf
Kostumograf
Lektor
Glasbena oprema
Korepetitor

MIRČ SAVINŠEK, gospodar in mlinar
DANI, njegova žena
CVETA, Danina sestra
SVETLANA, Mirčeva in Danina hči
MILOŠ, bivši učitelj, tekstilni delavec
FEDJA, bivši učitelj, tekstilni delavec
FILIP, tkalski mojster
JURIJ, njegov brat, strojni mehanik
IDA, njuna sestra, tkalka
JOŽE, tkalec
VARJA, tekstilna delavka
ŽIGA, partijski funkcionar
STANE, partijski funkcionar
AGENT, državni uradnik
ELZA, sosedin in Cvetina prijateljica
KLATEŽ
TONAČ, mlinarski pomočnik pri Savinški
DELEGATI partijske konference

Mario Uršič
Igor Lampret
Edvard Zajec
Cveta Mirnik
Majda Križaj
Darijan Božič
Miro Podjed

Miro Podjed
Jana Šmidova
Draga Potočnjak
* * *
Bogomir Veras
Zvone Agrež
Jože Pristov
Peter Boštjančič
Marjanca Krošlova
Matjaž Arsenjuk
Ljerka Belakova
Aleksander Krošl
Janez Starina
Drago Kastelic
Jadranka Tomažičeva
Bruno Baranovič

Janez Bermež

Nastanek tega teksta so s svojimi spomini omogočili tovarišice Darinka Jošt, Cilka Ravnikar, Katja Kranjc in tovariši Melhior Jošt, Milan Apih, Peter Stante, Franc Gorič, Fedor Kovačič, Dore Klemenčič.

Resnični dogodki so dali gledališču pobudo, avtorju navdih za igro, osebe v tej igri pa so izmišljene

Vodja predstave Sava Subotič - Šepetalka Ernestina Popović - Ton Stankó Jost - Razsvetljava in tehnično vodstvo Bogo Les - Frizerska dela Vera Pristov - Slikarska dela Ivan Dečman - Odrski mojster Vili Korošec - Krojaška dela pod vodstvom Jožice Hrenove in Emila Gregorna

Joštov mlin - delo akademskega slikarja Doreta Klemenčiča - Maja

Joštov mlin v Medlogu pri Celju je bil, zelo primerno in varno zbirališče komunistov celjsko - savinjskega področja. Čeprav so ga obiskovali najrazličnejši poslovni ljudje, je prostor v hiši, kjer so se zbirali člani partije, ostal neodkrit za vse nepoklicane. Tudi policija ni nikdar posumila o mnogih akcijah, sestankih, večjih ali manjših konferencah, ki so bile tu vse do prihoda okupatorja leta 1941.

Joštov mlin se je zapisal v zgodovino revolucionarnega gibanja. Komunisti - robijaši so tukaj ustanovili tkalnico, imenovano »Rdeča tovarna«. Ob letošnjih jubilejih so o njej že mnogi pisali, zato ob tej priložnosti ne bom ponažljal zgodovine te znamenite tkalnice. Nas zanima konferenca v Joštovem mlinu.

Kakor je bila za zlet Svobod in za obe delegatski zborovanji odločilna lega Celja v osrčju Slovenije, tako je bila za ilegalno partijsko konferenco na Silvestrovo 1939 v Joštovem mlinu predvsem odločilna okoliščina, da je imelo Celje močno in sposobno partijsko organizacijo.

Za pripravo II. konference KPS je centralni komite zadalžil sekretarja celjskega okrožja Franja Vrunča. Nadvse dobro poznavanje razmer, trdna partijska postojanka v Joštovem mlinu in skrbno izbran čas ob novoletnem praznovanju, ko je tudi sicer mnogo ljudi na poti, so omogočili nemoten potek konference v neposredni bližini Celja. Joštovi so poslali vse v mlinu zaposleno delavstvo na dopust. V izpraznjeni mlin so delegati prihajali na Silvestrovo zvečer in pozno v noč. Okrog samotnega mlina in vse do ceste je bilo tedaj še precej drevja, glavna cesta pa tudi ni bila razsvetljena. V kuhinji so vsakemu delegatu ob prihodu postregli z vročim čajem, občasno pa tudi domačim komunistom, ki so vso noč stražili, skrivaje se za grmovjem ob poteh in ob vodi. Delegati so bili zastopniki CK KPS, CK KPJ, sekretarji okrožnih komitejev in predstavnik Kominterne.

Podatki, koliko je bilo udeležencev na konferenci, si močno nasprotujejo. Partijsko glasilo Proleter v številki 1-2 leta 1940 sporoča, da se je poleg predstavnikov CK KPJ (Milovana Djilasa) in Kominterne (Čeha Jana Šverme) udeležilo 44 zastopnikov Komunistične stranke Slovenije. Tudi nekateri udeleženci in lastnica Joštova potrjujejo to številko, ker bi po njihovem mnenju soba komaj sprejela kaj več ljudi. Edvard Kardelj, Boris Kraigher in Vida Tomšičeva pa pravijo, da je bilo odposlancev 101, ker je bila to najštevilnejša slovenska strankina konferenca pred vojno, medtem ko govori Milan Apih v knjigi »Sredi pušk in bajonetov« o 120 udeležencih, enako Ivan Kreft v »Spominih ljudskega agitatorja«. Žal se ni ohranilo gradivo II. konference KPS, ki se je sestala prav v tem neverjetno zapletenem času konec decembra 1939. Vsekakor so morali na njej zavzeti stališča do teh vprašanj in usmeriti nadaljno partijsko politiko. Poročilo o konferenci v Proleterju pravi, da so enoglasno odobrili politično linijo CK KPJ po spremembah v zvezi z vojno in proučili možnosti za realizacijo te politike v Sloveniji. Konferenca je razčistila mnogo vprašanj, ki so bila povezana z novim položajem, kakršen je nastal v Evropi po sklenitvi pakta med Sovjetsko zvezo in Nemčijo. Ta pakt je namreč prinesel veliko omahovanj, nerazumevanja in celo obsojanja ne le med protifašisti, temveč tudi med komunisti. Na konferenci so se uprli proti takšnim omahovanjem in kolebanjem. Miha Marinko je v svojih spominih govoril, da je na konferenci prišlo do živahne obravnave med Edvardom Kardeljem in predstavnikom Kominterne Janom Švermo, ker so se njuna gledanja na mednarodni politični položaj razhajala.

Nedvomno sta bila glavna dogodka, ki sta bila hkrati izhodišče razpravljanja na konferenci, začetek druge svetovne vojne in sporazum, podpisan med Cvetkovičem in Mačkom avgusta 1939. Voj-

na nevarnost, ki je pretila jugoslovanskim narodom, je tudi od stranke zahtevala določenih priprav, predvsem vključevanje novih, mlajših kadrov in žensk, ki bi morale, če bi prišlo do vstopa v vojsko, zamenjati moške v strankinih vodstvih in tako zagotoviti nepretrgano delo. Da bi obglavil komunistično stranko in zaustavil protifašistično gibanje, je začel režim po fašističnem vzorcu ustanavljati koncentracijska taborišča. Seveda so bila taborišča namenjena komunistom in drugim naprednjakom in tudi o tem so govorili na drugi konferenci Komunistične partije Slovenije. Centralni komite je pravilno ocenil, da obstaja ta možnost; tistim, ki so se najbolj onemogočili, pa naročil, da odidejo v strogo ilegalno.

Bolj ko se je širilo ljudsko frontno gibanje, večja je bila potreba po tiskani besedi, tudi vedno več je bilo dogodkov in akcij, za katere so bili potrebni številni letaki, brošure, še posebej pa glasilo, ki ga partija že nekaj časa ni imela. Zato so na konferenci sklenili, da si bodo oskrbeli ilegalno tiskarno, kjer bi lahko tiskali v večjih nakladah. Na pobudo Franca Leskoška so jo potem namestili v hiši Albina Novaka v Tacnu pri Ljubljani, delovati pa je začela konec februarja 1940. Majhen tiskarski strožek so po zamisli Edvarda Kardelja izdelali celjski komunisti. Iz Celja so ga pripeljali s tovornjakom do Ježice pri Ljubljani, od tam pa v Novakovo hišo. Tukaj je najprej delal Tomo Brejc, a za njim Dušan Kraigher in Ivan Plaskan, ko sta se iz Savinjske doline umaknila semkaj v ilegalno. Konferenca v Joštovem mlinu je dala komunistom predvsem akcijske naloge, ki so bile še kako potrebne, da bi se ljudskofrontno gibanje čimbolj razširilo in utrdilo, da bi bil slovenski narod čimbolj pripravljen za boj proti morebitni fašistični agresiji in domačemu reakcionarnemu režimu, ki se je vse bolj zapletal v mreže italijanske in nemške imperialistične politike.

Delegati so morali ostati v mlinu še ves dan 1. januarja 1940, da so se lahko razšli naslednjo noč. Ko so odšli zadnji udeleženci druge konference KPS, je v mlinu pri Milanu Apihu in Franju Vrunču ostal čez praznike še Miloš Zidanšek, in skupaj so z Joštom proslavili srečen zaključek konference in si nazdravili za novo leto, pri čemer je Vrunč dejal Joštu: »Tvoj mlin bo prišel še v zgodovino !« Zidanšek pa ga je dopolnil z besedami: »Boš videl, kak kruh bomo spekli, ki smo ga sejali iz tvoje moke !«

Emil Lajh

Na letošnjem Borštnikovem srečanju je dobila nagrado za najboljši jezik naša predstava »Treh sester« A.P. Čehova v režiji Vide Ognjenovičeve - kip Otona Župančiča, delo Vlaste Tihčeve.

Razstava akad. slikarja Doreta Klemenčiča - Maja v gledališkem foyerju je posvečena 40-letnici II. konference ZKS v Celju.

RDEČI MLIN ALI KRUH IN SANJE Iz delovnih zabeležk za dramsko kroniko

1.
O KRONIŠKI OSNOVI TEKSTA ali srečanje s časom v zapisanih virih in z istim časom iz spominov preživelih. V dramski kroniki z delovnim naslovom Kruh in sanje in končnim naslovom RDEČI MLIN je dramsko dogajanje zgrajeno iz nekaterih življenjskih dogodkov, ki so se zgodili v Joštovem mlinu v Medlogu pri Celju. Pri izboru te tematike je za umetniško vodstvo SLG Celje in zame bilo odločilno zgodovinsko dejstvo, da je v zgodovini delavskega gibanja na celjskem območju Joštov mlin pomemben kraj, kjer so v letih 1938/39 delovali komunisti. Po vrnitvi z robije so se nekateri celjski komunisti zbrali v Prelogu in zaradi svoje prisilne brezposelnosti ustanovili lastno tkalnico. Čelotno komunistično delovanje prebivalcev mlina in njihovo revolucionarno vizionarstvo ob konkretnem tkalskem delu je doseglo višek v silvesterski noči 39/40, ko so organizirali ilegalno partijsko konferenco in sicer drugo konferenco Komunistične stranke Slovenije. Kroniška osnova je oblikovana iz zbranih in obdelanih zgodovinskih virov in literature, hkrati pa tudi iz pričevanj še živih ljudi, ki so v letih 1938 in 39 prebivali v Joštovem mlinu ali vanj zahajali. Pričevanja preživelih so omogočila, da je kroniška osnova dokumentarnega zgodovinskega materiala, ki je samo po sebi za poljudno in strokovnajaško znanstveno rabo sicer čisto uporaben, razkrila tisti duh časa, ki je pričel skozi dogodke odsevat tudi žive, enkratne ljudi in razkrivati takšen razpon njihove eksistence, kot je to bilo vsakdanje delo za kruh in hkrati revolucionarno delovanje in vizionarstvo. Na ta način se je pravzaprav šele pokazala možnost nadgradnje konkretne zgodovinske izkušnje, prežive-

te v Joštovem mlinu v za nas že zgodovinskem času. In za moje izhodišče pristop k snovi in namen tega dela je bil to trenutek odločitve - skozi razpoke kroniške osnove so pričeli sevati elementi dramatičnega, možnosti za gledališki dogodek.

2.

O DRAMSKEM OBLIKOVANJU KRONIKE ali plamteč zapis ljudem, ki bodo udejanjali »Rdeči mlin«.

Tekst poskuša, čeprav na osnovi zgodovinsko zaključenega dogajanja, vendarle sprožiti konflikt in polemiko z našo današnjo socialistično zavestjo. Kajti od videnj bodočnosti, dosanjanih in izrečenih z zavestjo prebivalcev iz Joštovega mlina v letih 38/39, je samo del takšnih, ki so v sedanjem času in resničnosti že udejanjena in le nekatera so takšna, ki nas v procesu osvobajanja delovnega človeka že tudi omejujejo, kolikor niso v življenjski praksi že celo premagana, obstajajo pa še pomembna videnja drugačnega življenja, ki vendarle stopajo tudi v sedanjosti pred nas kot neuresničena, in so prisotna v vizijah človeškega življenja, h kateremu v svojih prizadevanjih težimo, so torej dejavne miselne silnice še tudi v naši zavesti, trenutku in zadolžitvah - družbenih in posameznikovih.

Glavni namen, moj in verjetno tudi umetniškega vodje SLG Igorja Lampreta, je v tem, da bi dramska kronika o zgodovinskih dogodkih iz Joštovega mlina, ki pa je napisana iz današnje vednostne perspektive, prav s svojo dramsko obliko v naši zavesti odprla torišča nedobojevanih bitk, tako tistih s področja zavesti kakor s skušenjskega področja življenjskega delovanja, in na ta način, preko gledališkega dogodka, prestopila v simbolne, univerzalne in hkrati samosvoje sporočilne znake o človeškem življenju in bitju zanj.

Pavel Lužan

Nakazana proslavljiva dela
(Ob Lužanovem Rdečem mlinu)

Dramski tekst Rdeči mlin je napisan za proslavo: za štiridesetletnico. V njem opisano dogajanje uvaja slovenski enobe. Do vojnega časa zavzamemo lahko dva odnosa: običajnega in komaj šele zasnovanega. Prvi ponavlja ideološko sliko, kakršno so imeli revolucionarni nosilci enobeja sami o sebi in svetu; drugi najde novo gledišče, transideološko, zagleda v vojni dobi mitski čas, zato odkrije tragičnost herojskega, torej zapiše herojski ep in tragedijo.

Lužanov Rdeči mlin je ostal pri prvem odnosu, le da je v začetku druge polovice teksta nakazal nekaj izrazitejših protislovij, ki so se v poznejšem času razvila. Nakazal, pravim, ne obdelal. Ni jih dal v središče; so le spremljava, ne bistvena. Morda ga od nekdanjih dramskih tekstov, nastalih iz boja za boj, loči manjši zanos, odsotnost živosti, navdušenja, pretresljivosti, angažmana, ki karakterizira, več ali manj Zupanovo Rojstvo v nevihti, Borove Raztrgance, Miheličeve Svet brez sovraštva, Torkarjevo Veliko preizkušnjo, ipd. Do preteklosti je zavzeta distanca, slog je stvaren, hladnejši, marsikje meji na časnikarski; ni pa v tekstu onega eksistencialnega stika, ki bi ga spreminil v epsko sliko ali tragedijo.

Rdeči mlin je pisan očitno brez literarnih in gledaliških pretenzij. Morda je najbolj vidna avtorjeva pretenzija v tem, da po tolikih letih, ko je mrtev socializem oz. socialni humanizem, tega literarno obnavlja in preskuša njegovo današnje veljavnost. Očitno je, da je preizkus negativan. Vprašati se je, zakaj. Odgovor na to vprašanje je glavna zanimivost, ki jo prinaša zadnji Lužanov tekst. Odgovor je seveda prvenstveno psiho-sociopolitičen.

Ta skoraj dobesedno obnovljena agitka ali daljši skeč je točna fotografija nekdanje revolucionarne ideološke zavesti. Najprej sama temeljna simbolika

naslova: mlin peče tako materialni kruh v imenu katerega (obilice) se je revolucija spočela, kot ljudi, predeluje jih iz posameznikov v grupo, iz privatnikov v družbene; nato delovno in proizvodno mesto, okrog katerega se ustvarja novi svet; pa še vrsta drugih simbolov, recimo partijska konferenca, ki je sklicana za Novo leto in nakazuje Novi svet, ki bo sledil konferenci kot metafori revolucionarnega boja (= enako organizacije). Rdeči mlin je nabit s pomeni, kakršne je poznala in gojila revolucionarna praksa. Druga, tedaj ideološko neznana simbolika, bi se lahko razvila iz notranjega spora med sodelavci mlina; vendar se ne. Ostaja glavni konflikt med revolucionarji na eni in državo, kapitalizmom, strankami, Nemci, nacisti, agenti itn. na drugi strani - čeprav je celo ta konflikt pomaknjen v horizont. Vse se dogaja znotraj njega, vse sam določa, o njem ves čas govore, vendar se ne spremeni, iz zgodovinsko ideološkega v živi dramski konflikt. Vsi nastopajoči so protagonisti; antagonisti manjkajo. Nastop agenta je nepomemben in celo nepotreben. Dramsko je igra sestavljena tako, da bi se morali pojaviti antagonisti med samimi protagonisti; ker se ne, imamo zaradi odsotnosti dramske napetosti opraviti z dialogizirano reportažo.

Če bi Lužan razvil notranje, medrevolucionarne konflikte, bi tipal v smer, kakršno je podal Jože Pahor v drami Semena v kamenju ali Trinkaus v Bratih ali Rožanc v Topli gredi ali Kozak v Direktorju - torej v modernejši obnovi socializma, ki ima, rečimo, trockizirajočo platformo; boj pravih revolucionarjev - ljudstva - zoper začenjajočo se birokratizacijo. A tudi to bi še bila moralno politično ideološka agitka. Šele s prehodom izven pristajanja na ideološko zavest samih revolucionarjev se odpre možnost resnega in v posledicah tragedijskega dramskega obravnavanja enobeja in revolucije (Kozak: Afera, Dialogi, Bo-

žič: Komisar Kriš, Mrak: Rdeča maša, Blagor premagancev itn.). Ozrmo se na te ne dovolj razvite momente.

Predvsem je to figura Miloša. V ospredju je njegova pozitivnost, revolucionarnost. Kot organiziran komunist je preganjan; tri leta Mitrovice, suspendiran kot učitelj, vmes tekstilni delavec, osebno pošten, politično razgledan, značajske nepopustljiv, izvrsten organizator, z voditeljskimi zmožnostmi, predan aktivist, ki se ne da zlomiti nikomur, ne le razredno, ampak tudi nacionalno zaveden. Soroden Brnčičevemu Andreju Galetu, predhodnik Zupanovega Krima itn. Do sem je Miloš le posnetek teh likov. Nastavki za nove poteze pa so v tem, da postaja Miloš po naravi stvari same voditelj, da je opazna tendenca, od sodelavcev se ločiti, se vzdigniti nad nje, biti šef; ostali vidijo v tej Miloševi tendenci diktatorstvo, nepravilnost. - Očitno gre za tendenco birokratizacije, ki se poraja v nedrih revolucije in ki vodi v ravni črti do Kozakovega Menderja ali Vincenta.

Sorodnost s Pahorjevo analizo je v tem, da oba, Jože Pahor in Pavel Lužan, pristopata k Miloševi možni socialni in psihološki deformaciji s stališča marksistične analize, ne pa levo meščansko moralistične, kakor Torkar v Pisani žogi ali Bor v Kolesih teme. Socialna deformacija za Lužana (in Pahorja) ne izvira iz slabosti značaja (ali celo iz pripadnosti meščanstvu oz. belogardizmu, kar je stalinistična analiza), ampak iz objektivnih materialnih (institucionalnih) okoliščin. Prav tu je bila možnost, da bi se tekst razvil v dramo-tragedijo, ne pa v melodramo ali moralistično agitko.

Dva objektivna momenta sta, ki povzročata nujne deformacije in alienacije: delo in politika. Marksistična revolucija temelji na delu kot najvišji vrednoti, kot na bistvu človeškega (odtod citat iz teksta: Delu čast in oblast); ker je materialna proizvodnja - tudi in-

dustrijska - glavna, so jedro revolucije industrijski delavci, čeprav v zaveznitvu z drugimi delovnimi ljudmi, kmeti delovno inteligenco (na delovnem je poudarek). Višje in visoko razvito delo, ki ni zgolj individualno, pa zahteva visoko organizacijo; pripravo proizvodnje, vodenje, prodajo. Prodaja bo v socializmu odpadla, ker bo lastnina skupna in industrija ne bo temeljila na dobičku. Ta vizija, ki se zdi komu sodelavcev mlina utopična, je bistveni pogoj za uresničitev socializma. (V analizi ostajam znotraj pojmov in ideoloških struktur, uporabljenih v Rdečem mlinu in v sami revoluciji) Revolucionarna ideologija predpostavlja, da nastane reificiranost, alieniranost, nečlovečnost proizvodnje ravno zaradi odvisnosti od tržišča, zaradi pretvorbe dela v blago.

Ker vodi Miloš prodajo, zaseda pisarno; ker pa deluje zadružna tkalnica, ki jo osnujejo revolucionarji rdečega mlina, v okvirih kapitalizma, se Miloševa vloga nujno birokratizira. Miloš ima odgovornejše delo in več dela, zato sam predlaga, da bi ukiniti uravnalovko: odkar sta se povečali prodaja in proizvodnja, se mi delitve na enake dele ne zdi več smiselna. . . Če hočemo doseči, da bomo vsi družabniki imeli enake pravice in dolžnosti, potem moramo vzeti za osnovo pri delitvi dobička opravljeno delo. Glede na to pa predlaga sebi 8 din na uro, medtem ko mojstru Filipu le 7, delavcem s prakso 5, delavcem brez prakse 4 din. - S tem naleti na nasprotovanje v kolektivu - spor se prenese celo izven kolektiva v mesto, postane načelno vprašanje. Miloš ga rešuje, kot ga slovenska politika 40 let pozneje, realiteta pa govori svoje; Jurij jo izrazi: Če misliš, da se bomo tudi tu šli delavce, ki delajo, in uradnike, ki manipulirajo z delom, sem jaz stokrat proti. Manj plačani doživljajo to kot izgon demokratičnosti; postavi se vprašanje, kaj je tu pravica in celo resnica. Tu je hip, ko monolitna ideološka glazura - platforma - teksta

in revolucionarne zavesti počti in se odpre možnost za pravi dramski spor. Odpre se namreč vprašanje: ali je prodajo sploh mogoče ukiniti; ali je mogoče ukiniti dobiček. Pa tudi če je to rešljivo in bo vsakdo delal po zmožnostih in dobival po potrebah (čeprav se odpira novo vprašanje, kaj so potrebe, kdaj prehajajo v želje, ki so po opredelitvi nenasitne; kdo bo to mejo kontroliral in izvajal sankcije; bo ta kontrola zahtevala družbeno plast, ki bo na odločilnem mestu in bo imela dolžnost izvajanja sankcij; ni človek bitje želje - po lacanovsko - ne pa potrebe itn. ta vprašanja seveda prese-gajo horizont, znotraj katerega je samo sebe mislilo in uravnavalo revolucionarno gibanje), ostane nerešeno vprašanje priprave proizvodnje in njenega vodenja. Razlika med vodenjem in izvajanjem, med vodstvenim kadrom in delavci se pokaže že v kolektivu desetih in pri zelo preprostem modelu proizvodnje (statve). Lahko si mislimo, kako se zamota in izostrí pri gigantski industriji, ki jo revolucionarji planirajo v socialistični prihodnosti in ki je planetarna usoda, posebno pa še v fazi postindustrije, v fazi kodantne kom-pjuterske družbe, v kateri stroji niso več izdelani po mimetičnem posnema-nju človeškega telesa (podaljšana roka) ampak so računalniški, obvladljivi le skrajno razviti elitistični znanosti, ki postaja glavna proizvodna sila in po-lagoma zamenjuje delavca kot proiz-vajalno silo (s tem ukinja njegov status materialne sile: podaljšane roke, delovne živali).

Očitno je torej, da samo delo, proiz-vodno in označevalno, pogojuje so-cialne neenakosti, s tem razredno druž-bo, hierarhično organizacijo države, prisilo in kontrolo, posebno plast kontrolorjev, politikov, državnikov, znan-stvenikov itn., ki komaj pregledni apar-at usmerjajo in ohranjajo. Nastanek razredov belih srajc itn. je utemeljen na samem višje organiziranem, višje proizvodnem delu. Dramatikova šansa

je bila, zasekati v protislovja samega dela in upodobiti tragedijo dela kot osnovne planetarne prakse.

Če - visoko razvito - delo zahteva visoko specializirano politiko, se alienacija medčloveških odnosov, torej razpad občestva na privatizem in klike in raz-rede podvoji; tudi politika je objektivno alienativna in s tem v konsekvencah kontrarevolucionarna (v to merijo Ju-rijeve besede). Radikalna revolucio-narna zamisel mora obračunati tako s politiko kot z delom, se pravi s samim polisom (državo), z metafiziko kot nje-no osnovo itn. Tragedija se razpre v prelomu med državo, politiko, delom itn. na eni strani in človeškim bitjem, ki bi se rado dezalieniralo, na drugi strani.

Miloševe deformacije bi se morale razkriti v tej luči. Dramatik jih sluti, a pušča zgolj načete - recimo s karakte-rističnimi stavki kot: Vse za Milošem hodimo (je že pastir) ali Miloševa zelo dvoumna izjava: eden za vse, vsi za enega, kar je klasična platforma ludvikovskega absolutizma in sodob-nega kulta osebnosti.

Posebnejša, manj generalna možnost tragičnega ali vsaj dramatičnega - ne-agitkovskega - prijema bi bila v raz-vitju spora ob paktiranju SZ - hitler-jevska Nemčija. Na revolucionarnem terenu je tedaj, leta 1939 - 40. dejansko prihajalo do nesoglasij, težav, zmeš-njav, sporov. (Tako med kulturniki kot delavci in kmeti.) Sam spor, ki ga je partija reševala, kot to dela Miloš, z razlaganjem sovjetskih - in s tem sploš-nih revolucionarnih - interesov, se je niti 10 let pozneje razvil do izjemno tragičnih razsežnosti; se pravi, da ni bil že tedaj zgolj navidezen; da je tež-nja po nacionalni in politični avtono-miji, po posebnem revolucijskem mo-delu, po zvestobi drugačni tradiciji, po instiktivni potrebi, ustvariti nestal-inistično državo itn., morala voditi v spor z novo militaristično in teroris-tično obliko stalinističnega modela. V tej točki je sežet znani kulturno poli-

tični spor na levici, posebno Krležev pa tudi slovenski.

S figuro Mirča, v nekaterih nenavadno pomembnih podrobnostih precej različno od Miloševe, je dramatik podal človeka, ki ga je objektivna pogojenost določala za nosilca odpora stalinističnim tendencam. Je kmet, ki postaja delavec; vendar je napol lastnik (zadolžen, lastnik mlina je njegov oče); ni odvisen od tovarne, dela sam v svojem mlinu. To mu omogoča avtonomnost mišljenja in reagiranja. Dramatik ga ne gleda v trendu spremembe v brezpravnega industrijskega delavca (kot je vizija Marxovega Komunističnega manifesta), ampak pušča njegovo pozicijo odprto. Miloš načrtuje idealno industrijsko proizvodno družbo ki da je v SZ že v bistveni meri ustvarjena in kjer ne bo ne nesrečnih ljudi ne pretiranega dela (tendenco je k zmanjševanju delovnega napora) ne kmečke in kakršne koli druge privatne lastnine, ampak skupna last (lastnina v tej viziji ostaja do konca, kar je konsekvantno). Mirču bo mlin odvzet, to Miloš direktno pove. (Negativne programske točke - nacionalizacija, deprivatizacija, ekspropriiranje zasebne lastnine, deavtonomizacija posameznikov, ukinitve strank, tržišča kapitala itn. so bile deset let pozneje realizirane.) Ker je Mirč avtonomen, lahko v sebi združuje nacionalno in razredno samostojnost, distanco do direktive kot take, do brezpogojnega aktivizma (izpolnjevanja nalog, ki pridejo od zgornjega); Mirč je pravi tipičen slovenski narodno osvobodilni borec. Dober, porčno, solidaren s trpečimi in organiziranimi, precej kritičen, in skeptičen do Miloševega ideološko propagandnega idealizma - ima ga za utopijo, ne verjame v odpravo dobička, ne strinja se z industrializacijo vse zemlje (zametek ekologista), nezaupljiv do hiperideologizma (jaz pravzaprav ne vem, kaj je to - svoboda - ali pa enakopravnost . . . Vem pa, kaj so svobodni

ljudje, kaj so živi in zadovoljni ljudje); njegov realizem je strup za Milošev idilični dogmatizem (ki ga delijo tudi junaki Sveta brez sovraštva, Rojstva v nevihti itn.). Ob tem pa je predstavnik potrebe po velikih dejanjih, torej po konkretnem revolucionarnem boju.

Tudi tu se je pokazala možnost dramskega spora: kmečka - metafora za katero koli - človekova avtonomija zoper organizacijsko manipulacijo, ki prehaja v institucionalno. Zgodovinska realiteta je takšne spore poznala; slovenska dramatika je kot njen literarni mimezis zaenkrat še daleč pod resničnostjo realitete.

Mirč je tudi nezaupljiv do politike SZ - do pakta. Vse s stališča: jaz ne samo, da sem nezaupljiv do velikih besed, ampak priznam, da v resnici niti ne vem natanko, kaj pomenijo . . . Je tudi za samostojnost v okviru Mačkove liste. Najvišji partijski funkcionar mu skoraj očita, da zganja pesimizem; veruje v novo življenje, a ve, da je še daleč naš dan. Mirč je lik ljudskega zdravja. Ob nekaterih stranskih figurah - kolikor niso vse stranske, glede na delovni kolektiv (tu Lužan obnavlja dramsko skušnjo svoje Sreče neposrednih proizvajalcev, ki pa so seveda industrijsko kmečka karikatura svojih revolucionarnih prednikov) - ob hlapcu Tonaču, ki ga zavaja hitlerjevska socialna propaganda in delna realiteta (Tonač je simbol neavtonomnosti slovenskih polproletarcev, podproletarcev, vaške revščine), ob revolucionarju Fedji, v katerem se razpira protislovje med njegovim delom za ljudstvo in nujnostjo, da se s svojo zavestjo ne spusti na raven zaostalih plasti delovnih množic, ob Klatežu, ki kaže, kako voduškovski obup pelje v popuščanje zlu, v cinizem, amoralo, alkoholizem, defetizem, absurdizem, v smrt (kot da s Klatežem Lužan dramsko reportažno ilustrira Ziharlovo kritiko Odčaranega sveta), ob Juriju, ki tendira v bodočo kombinacijo trockizma in anarhizma, ob Agentu, ki je pristaš

reda, vlade, celo železnega reda, države in ki je predvsem izvrševalec (ta lik se bo v poznejših letih ponavljal, z drugo ideologijo in psihološkimi alibiji, a istega socialno državnega ustroja), in ob precej obilnem politiziranju, ki je v historično mimetičnem smislu gotovo točno, a dramsko strukturo obremenjuje, saj krepi besednost Rdečega mlina in slabi zasnutke njegove dramatičnosti, se odvija igra, v kateri so socialno moralno ideološka vprašanja važnejša od dramatičnega spopada med njihovimi nosilci. Mnogobesednost pogovornega plana ovira razvoj latentnih protislovij. Sama dejanja bi razdrila enosmiselnost besed (ideologije). Dramatik pa se ne postavlja na stran dejanj; realitete ne izostruje v konflikt, kar je naloga dramske forme. Odtod karakter teksta kot ilustracijske reportaže.

Želimo si, da bi Lužan omenjene dramske nastavke v naslednjem delu na to temo (na temo dela in revolucionarne politike) radikalno razvil, obračunal s socialističnim realizmom in ustvaril nov model sodobne tragedije.

Taras Kermauner

Na fotografijah:

Anton Tomaž Linhart
Play Linhart 1780-1789
Premiera 16. XI. 1979
Režija Franci Križaj

I.

Miss Jenny Love

1. Janez Bermež, Bruno Vodopivec
2. Marjanca Krošlova, Milada Kalezičeva
3. Marjanca Krošlova, Borut Alujevič
4. Milada Kalezičeva, Janez Bermež, (silhete igralcev iz Županove Micke)
5. Stanko Potisk, Milada Kalezičeva, Janez Starina, Peter Boštjančič, Janez Bermež

II.

Županova Micka

1. Ljerka Belakova, Jože Pristov
2. Ljerka Belakova, Jadranka Tomažičeva, Jože Pristov
3. Pavle Jeršin, Bogomir Veras, Miro Podjed, Ljerka Belakova, Jože Pristov
4. Ljerka Belakova, Zvone Agrež, Jadranka Tomažičeva, Jože Pristov, Miro Podjed, Bogomir Veras, (zadaj igralci iz Miss Jenny Love)

Gledališki list Slovenskega ljudskega gledališča Celje. Sezona 1979 - 80, št. 5. Pavel Lužan: Rdeči mlin. Krstna uprizoritev. Predstavniki: upravnik Stane Potisk - Umetniški vodja Igor Lampret - Urednik Janez Žmavc - Fotografije celjskih predstav Viktor Berk - Naklada 1200 izvodov - Cena 10 dinarjev - Tisk Cinkarna Celje - Design Domjan, Počivašek

